

УДК 657.6

Костишин Н. С. к.е.н., доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу, THEU

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЗА УМОВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті умотивовано необхідність застосування екологічного аудиту на підприємствах аграрної сфери. Також обґрунтовано поняття „екологічного аудиту використання земель сільського господарства”, визначено завдання екоаудиту і запропоновано послідовність його проведення.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічна політика, сільськогосподарські підприємства, природоохоронні проблеми, охорона довкілля, екологічний аудит.

Kostyshyn N.S.

APPLICATION OF ECOLOGICAL AUDIT ON AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF CONSTANT DEVELOPMENT

In the article explained necessity of application of ecological audit on the enterprises of agrarian sphere which will further operative and strategic management these enterprises, directed on achievement of ekologo-ekonomichnoy effectiveness on principles of steady development. Also grounded concept „ecological audit of the use of earths of agriculture”, certainly task of ekoauditi and the sequence of his leadthrough, which is based on international norms and norms, is offered.

Keywords: steady development, ecological policy, agricultural enterprises, nature protection problems, guard of environment, ecological audit.

Костишин Н. С.

ПРИМЕНЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье мотивировано необходимость применения экологического аудита на предприятиях аграрной сферы. Также обосновано понятие „экологического аудита использования земель сельского хозяйства”, определено задание экоаудит и предложена последовательность его проведения.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическая политика, сельскохозяйственные предприятия, природоохранные проблемы, охрана окружающей среды, экологический аудит.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформування економіки нашої країни зосереджено, перш за все, на інтенсивний розвиток виробничих процесів усіх сфер діяльності. Переслідуючи основну мету бізнесу – збільшення прибутку, суб'єкти господарювання не задумуються над тим, який екологічний вплив мають засоби та технології, що ними використовуються. Це стосується й керівників сільськогосподарських підприємств, які не надають пріоритету збалансованому вирішенню екологічних та економічних проблем, мотивуючи відсутністю роботи з особливо токсичними речовинами та відходами. Однак ведення діяльності більшості господарств, особливо на орендованих земельних угіддях, супроводжується виснаженням землі, надмірним використанням гербіцидів, пестицидів та інших хімічних речовин, які пришвидшують ріст, урожайність та дозрівання рослин, а також спалюванням рештків рослин на відкритих ділянках, під час чого в атмосферу вивільняються залишки хімічних добрив і токсинів. Отже, використання

сільськогосподарських земель є однією з основних форм негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, а подальше ігнорування екологічних засад сприятиме зниженню еколого-економічної ефективності аграрного виробництва, збільшенню витрат, погіршенню якості продукції й відтак зменшенню самого прибутку.

Головним завданням сьогодення має стати посилення екологічної складової сільськогосподарського землекористування, гармонізації екологічних та економічних інтересів суспільства в умовах сталого розвитку країни, тобто ведення екологічної політики як макро- так і на мікрорівні. Вирішенню цього завдання є формування ефективної системи екологічного обліку, аналізу, контролю й аудиту, пошук еколого-економічних інструментів і механізмів управління аграрними підприємствами та раціональне використання природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Світова економічна криза спонукала вчених теоретиків та практиків різних країн до проведення ґрунтовних досліджень, пов'язаних з екологічним управлінням господарської діяльності підприємств. Зокрема, такі аспекти висвітлені у працях науковців: Ю. В. Бабиної, Е. О. Варфоломєєвої [1], Л. Ф. Кожушко [2], О. Л. Михайлика, В. Ф. Семенова [3], С. С. Рижкова [4], А. А. Садекова [5] та багато інших, де особлива увага приділена загальним проблемам й теоретичним питанням екологічного менеджменту, процесам інформаційного забезпечення системи екоуправління на рівні підприємства. Передумовою прийняття обґрунтованих управлінських рішень є проведення аудиту, тому позитивного вирішення питання ефективного втілення екологічної політики на підприємствах неможливе без застосування екоаудиту, концептуальні, методологічні, організаційно-правові засади якого знайшли наукове обґрунтування у працях: Л. В. Гуцаленко [6], Я. В. Меха [7], В. М. Навроцького, Ю. М. Саталкіна, В. Я. Шевчука [8], Л. І. Юрченка [9] й інших. Водночас й надалі існує необхідність у подальшому удосконаленні принципів та механізмів проведення екологічного аудиту на підприємствах аграрної сфери.

Цілі статті є обґрунтування економічних, організаційно-методичних та нормативно-аналітичних аспектів застосування екологічного аудиту за умов сталого розвитку, що є ланкою інформаційного забезпечення управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Екологізація економіки підприємств аграрного сектору не є абсолютно новою проблемою у свідомості суспільства. У Тернопільській області сільськогосподарська галузь є пріоритетною, адже тут виробляється понад 60 відсотків валової продукції регіону, від якості якої прямо залежить якість навколишнього середовища. Це вимагає від керівників аграрних підприємств екологічного обґрунтування прийнятих управлінських рішень. Тому, основним завданням діяльності керівного апарату повинно стати не отримання будь-яким шляхом максимального прибутку, тобто прибутку у мінімальні терміни в умовах невизначеного майбутнього; не руйнація природи, перетворення її у придаток до допоміжних потреб та повна залежність функціонування земель від технологій, а здійснення оперативного й стратегічного управління, спрямованих на досягнення еколого-економічної результативності на засадах сталого розвитку.

Як відомо, „сталий розвиток” передбачає обов'язкову узгодженість екологічного, економічного та людського розвитку. Це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами

людей усіх поколінь. Реалізація засад сталого розвитку сільськогосподарської галузі повинна здійснюватись у рамках ефективного функціонування ринкової системи та державного регулювання аграрної економіки, координації дій у всіх сферах життя суспільства. Вважаємо за доцільне, сьогодні зосередити увагу на таких напрямках формування умов сталого розвитку сільськогосподарських підприємств:

- реалізація інтегрованого підходу до формування політики держави в аграрній сфері з поєднанням економічної, екологічної та соціальної складової;
- впровадження інтегральних індикаторів сталого розвитку сільськогосподарської галузі.

Впровадження цих механізмів сприятиме посиленню координації дій органів державної влади, неурядових структур, аграрних підприємств різних форм власності при вирішенні проблем охорони довкілля та структурної перебудови економіки.

За останні п'ять років в Тернопільській області однією з найважливіших проблем у галузі рослинництва є порушення хімічного та фізичного складу ґрунту, яке в подальшому може призвести до непридатності вирощування сільськогосподарських культур. За 2012 рік при проведенні заходів із захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів сільськогосподарськими підприємствами області було використано 1889 тонн пестицидів, в тому числі інсектицидів та родентицидів – 465 тонн, фунгіцидів – 533 тонн, гербіцидів – 838 тонни та десикантів – 53 тонни. Площа, на якій у 2013 р. застосовувалися засоби захисту рослин, становить 476,0 тис. га, у т.ч. пестициди – 429,6 тис. га [10, с.173].

Перші кроки для забезпечення стабільності розвитку області з метою подолання кризових явищ в окремих напрямках агропромислового сектору обласною радою прийнято „Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу області на 2012 – 2015 роки”. Ця Програма передбачає ряд заходів у тому числі фінансової підтримки деяких окремих агропромислових формувань з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

На наш погляд, вибіркова підтримка держави є не зовсім позитивним явищем і позбавляє ряд аграрних підприємств рівноправного функціонування на ринку. Разом з тим, у згаданому вище документі, непередбачено чітких механізмів контролю за ефективним виконання прийнятих рішень. В результаті більшості сільськогосподарським підприємствам області потрібно розраховувати на власні сили для розв'язання природоохоронних проблем, що виникають сьогодні при їх фінансово-господарській діяльності.

Тому, з метою з'ясування відповідності чи невідповідності діяльності аграрного підприємства існуючим нормативним вимогам в частині охорони довкілля, визначення величини потенційних екологічних ризиків та значущості їх наслідків, скорочення штрафних ризиків щодо екологічних зборів і платежів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, інвестиційної привабливості підприємств, вдосконалення системи екологічного менеджменту, вважаємо за доцільне, застосування на підприємства аграрного сектору області системного добровільного екологічного аудиту. Проведення такого роду перевірок систематично допоможе керівникам формувати екологічну політику, спрямовану на послідовне слідування екологічним законам, що буде доказом екологічної відповідальності аграрного підприємства.

Основні нормативно-правові та організаційні засади здійснення незалежної екологічної перевірки регулюються Законом України „Про екологічний аудит”, відповідно до якого, під екологічним аудитом розуміється „документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідальності

визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту” [11].

Проте, цей нормативний документ містить багато суперечностей, недосконалостей та слабких місць, у тому числі й щодо встановлення суті екоаудиту, про що свідчать наукові публікації як вітчизняних так і зарубіжних економістів, які пропонують свої варіанти визначення самостійного виду незалежного екологічного контролю (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення суті екологічно аудиту

Автор	Сутність екоаудиту
Р. Кулик, Я. Мех	...різновид аудиторської діяльності, що включає систематизований, документований процес отримання, вивчення й об’єктивного оцінювання екологічної інформації про об’єкт аудиту для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, подій, системи управління навколишнім природним середовищем вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим екологічним критеріям, а також достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності в частині відображення в ній інформації про природоохоронну діяльність суб’єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора [7, с.45].
Л.Юрченко	...незалежна оцінка відповідності діяльності підприємства, що підлягає аудиту, екологічним вимогам з метою недопущення негативного впливу техногенної діяльності на навколишнє середовище (природні об’єкти) і населення [9, с.15].
О. Чухась, Л. Гуцilenко	...вид підприємницької діяльності по здійсненню незалежних перевірок бухгалтерської (фінансової) звітності, оперативної документації, податкових декларацій та екологічних зобов’язань з точки зору їхньої відповідності діючому екологічному законодавству в галузі охорони довкілля та природокористування, а також надання інших еколого-аудиторських послуг [12, с.19]
Л. Міщенко	...екологічний аудит встановлює діагноз „екологічного здоров’я” підприємства або території, спроможність його „технологічного організму”, виробничих систем самоочищення і не забруднювати навколишнє середовище, виробляти екологічно чисту продукцію і бути привабливим для залучення інвестицій. ...визначення сучасної екологічної ситуації на певній території або об’єкті, тобто це сама основа, початок екологічного дослідження, коли ми знаємо нульовий екологічний фон, від якого починається відлік наступних його змін [12, с. 163].

Отже, єдиного визначення екологічного аудиту серед дослідників немає, в загальному можна виокремити два напрями розуміння сутності: як один із видів екологічного контролю та як правовий механізм забезпечення безпеки в екологічній сфері.

Запровадження екологічного аудиту на сільськогосподарських підприємствах та удосконалення його механізмів за умов сталого розвитку, на нашу думку, варто здійснювати у відповідності до вимог і принципів екологічної відповідальності цих підприємств, спільної фінансової та кредитної політики їх функціонування, уніфікації вимог галузевих стандартів. А екологічний аудит використання земель сільськогосподарства розуміти як організаційно-економічну систему незалежного контролю фінансово-господарсько-екологічного функціонування аграрного підприємства незалежно від форми власності та рівня законодавчого регулювання використання земельних ресурсів, що виступає інструментом інтегрованого інформаційного забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень.

Використання добровільного екологічного аудиту на сільськогосподарських підприємствах області допоможе вирішити ряд завдань:

– впровадження в практичну діяльність агропідприємств різних способів виробництва та використання ресурсозберігаючих і маловідомих екологоорієнтованих технологій при одночасному зменшенні ризиків для навколишнього середовища та людства від негативного впливу наявних технологій й використання хімічних речовин;

– пошук ефективних шляхів поліпшення економічних характеристик діяльності тих підприємств, які займаються виробництвом і збутом екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

– розроблення та впровадження в практику роботи вітчизняних підприємств аграрної сфери досконалої нормативної бази, яка стосується міжнародних вимог екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування та процедури його проведення;

– аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду використання екоаудиту в практиці роботи агропідприємств та обґрунтування доцільності його використання на вітчизняних суб'єктах сільського господарювання.

Сьогодні ще одним не вирішеним аспектом застосування екологічного аудиту на підприємствах, у тому числі сільськогосподарських, є відсутність єдиної методики безпосереднього проведення такої незалежної перевірки. Так, М. Чеховська і С. Воронін, досліджуючи особливості проведення екологічного аудиту на залізничному транспорті України, пропонують наступні етапи здійснення екоаудиту: „визначення цілі та умов, аналіз наявних даних та розробка програми екологічного аудиту, виявлення та ранжирування проблем, пошук рішень, розробка рекомендацій по застосуванню рішень, рішення замовника щодо рекомендацій, впровадження рекомендацій, перевірка ефективності рішень” [13, с. 197-198]. Вагомий внесок у розвиток та удосконалення організаційно-методичних основ формування екологічного управління та екоаудиту здійснено С. Лебедевич. При чому значну увагу дослідником приділено особливостям лісовиробничого комплексу України та виокремлено три етапи програми екоаудиту: перший – підготовка до аудиторської перевірки, який включає розроблення екологічного паспорта підприємства, визначення кола питань та цілей, огляд засобів, розроблення протоколу аудиту, підготовка плану екоаудиту; другий – безпосереднє проведення екологічного аудиту, що складається із зборів відкриття аудиту, огляду виробничого процесу, оцінки системи екоменеджменту, огляду документів і записів; третій – підведення підсумків проведеної роботи, сюди відноситься список попередніх результатів, підсумкове засідання з керівництвом, підготовка та подання звіту, звітування перед замовником аудиту [14, с. 227]. У свою чергу колектив авторів Ю. Верига, В. Захарченко, Є. Карпенко виділяють подальші етапи проведення екоаудиту, який організований на основі процесного підходу: організаційний етап; документально-теоретичний етап; регламентаційно-методичний етап; етап проведення аудиту на місцях; етап узагальнення та формування звітів аудиту; етап реалізації результатів аудиту [15].

Отже, можемо спостерігати відмінності щодо кількості етапів проведення екологічного аудиту та термінів, які їх означають. Звичайно на організаційно-методичне забезпечення незалежного екологічного контролю впливають галузеві фінансово-господарські особливості діяльності того чи іншого підприємства та його галузева приналежність. Тому, вважаємо, за необхідне на галузевому рівні розробити Методичні настанови (чи рекомендації) здійснення екологічного аудиту на сільськогосподарських підприємствах та встановити наступну послідовність його проведення, яка базується на міжнародних нормах та нормативах.

Перший етап – підготовка до здійснення екологічного аудиту. Тут призначається керівник групи для проведення конкретної екологічної перевірки. Власники чи управлінський персонал сільськогосподарського підприємства, що виступає замовником екоаудиту, визначають цілі перевірки, зокрема ними можуть бути: визначення ступеня відповідності системи управління підприємством критеріям екоаудиту; оцінка спроможності забезпечити управлінським персоналом відповідності діяльності агропідприємства законодавчим, регламентувальним або контрактним вимогам, в частині

охорони довкілля і людства; визначення напрямів поліпшення системи екоменеджменту та інші. Далі визначається місцезнаходження ділянок, структурні підрозділи сільськогосподарського підприємства, процеси, які підлягають екоаудиту, а також строки та критерії його проведення.

Наступним кроком реалізації цього етапу є оцінка аудитором можливості та реальності проведення екологічного аудиту, враховуючи повноту і відповідність інформації для планування екоперевірки, належну співпрацю з боку керівників сільськогосподарського підприємства, а також достатність часу та ресурсів. Якщо встановлено, що аудит здійснити можливо, далі формується група для проведення незалежного контролю, враховуючи компетентність фахівців, необхідну для досягнення цілей аудиту. До групи можуть бути залучені технічні експерти в разі недостатності фахових знань, вмій та компетенцій учасників перевірки. Також можливі випадки, що група складатиметься з одного аудитора, в такому разі йому слід виконувати всі відповідні обов'язки керівника групи.

Завершується підготовчий етап налагодженням попереднього формального або неформального зв'язку з агропідприємством та його управлінським персоналом. Це дасть можливість встановити способи обміну інформацією; підтвердити повноваження членів групи аудиторської перевірки; надати запит, щодо доступу до відповідних документів, разом з протоколами; визначити правила безпеки, які застосовуються на місцях проведення екоаудиту; підготувати договір щодо проведення екологічної перевірки, а також погодити присутність спостерігачів і потребу в особах, які будуть супроводжувати аудиторську групу.

Другий етап – аналіз документальної бази. Перш ніж приступити до безпосередньої перевірки на сільськогосподарському підприємстві аудиторам необхідно проаналізувати фінансову та іншу господарську документацію (протоколи системи управління, звіти попередніх перевірок, тощо) об'єкта контролю для визначення задокументованої системи критеріям екологічного аудиту. Якщо встановлено невідповідність документації, керівнику аудиторської групи необхідно поінформувати про це замовника незалежної перевірки та відповідального за управління програмою аудиту. Відтак прийняти рішення щодо продовження аудиту або його тимчасового припинення до вирішення проблем.

Третій етап – підготовка до проведення аудиторської перевірки на самому підприємстві чи його структурних одиницях. Першочерговим на цьому етапі є складання та подання замовнику плану проведення екологічного аудиту, який сприятиме здійсненню аудиторської перевірки відповідно до графіка та полегшить її координування. Рівень деталізації інформації, наданої в плані екоаудиту, має відповідати складності самого незалежного контролю. Згодом керівник аудиторської групи, враховуючи компетентність та ефективне використання ресурсів, встановлює для кожного члена групи відповідальність за проведення екологічного аудиту конкретних процесів, функцій, ділянок, елементів чи видів сільськогосподарської діяльності. В свою чергу члени групи аналізують отриману інформацію, яка пов'язана з їхніми завданнями та готують робочі документи, що необхідні для реєстрації даних, отриманих під час проведення перевірки. Звичайно, як і при будь-якій аудиторській перевірці, до робочих документів відносяться: перелік контрольних питань, плани відбору інформації, бланки для реєстрації інформації, підтвердженої доказами, протоколи нарад. Враховуючи особливості проведення екологічного аудиту на сільськогосподарських підприємствах, вважаємо за доцільне зупинись детальніше на тих питаннях, які, на наш погляд, необхідно включити до переліку аудиторам у першу чергу, а саме:

– Чи є в наявності у аграрного підприємства забруднені та засмічені земельні ділянки та їх площа?

- Чи здійснює підприємство, яке перевіряється, заходи щодо запобігання забруднення земель?
- Чи володіє підприємство документами, які підтверджують право власності, постійного чи тимчасового користування земельними ділянками під об'єктами та спорудами з переробки надр?
- Чи є у наявності на підприємстві спеціальний дозвіл чи ліцензія на використання підземних джерел водозабору та інших надр землі?
- Чи веде підприємство статистичну звітність за формами 7ГР та 2-ТП, якщо воно проводить рекультивацію земельних ділянок?
- Чи ведуть документи первинного поточного обліку відходів, які утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються?
- Чи наявні реєстрові карти об'єктів утворення та об'єктів оброблення й утилізації відходів?
- Чи ведуться документи первинного обліку води, а саме: журнал обліку водопостачання, журнал обліку водоспоживання, журнал якості стічних вод, що скидаються?
- Чи є дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами?
- Чи ведеться статистична звітність за формою 2-ТП (повітря)?
- В якому стані ведення первинної облікової документації у галузі охорони атмосферного повітря?

Підвищення урожайності та родючості земельних ділянок, як відомо, досягається за рахунок внесення органічних або мінеральних добрив. Свій вплив на кількість та пропорційність їх внесення здійснили ринкові умови, за яких агрогосподарники значну перевагу надають останнім. Так, у Тернопільській області у 2012 році перевищення мінеральних добрив становило понад тричі (табл. 2).

Таблиця 2

Внесення добрив під сільськогосподарські культури у 2012 році
в Тернопільській області*

Вид добрив	Кількість внесених добрив під урожай 2012 р. області	
	усього (т)	т/на 1 га
Органічні	219,8	40,8
Мінеральні	628,9	130,0

Джерело: Сформовано на основі [10, с.172]

Враховуючи такий стан, вважаємо за доцільне, при проведенні екологічного аудиту та з'ясування оцінки мінерального живлення рослин до переліку долучити ще й такі питання:

- Чи вносяться мінеральні добрива тільки під ті культури, які забезпечують максимальну віддачу і максимальний економічний ефект?
- Чи оптимізуються дози добрив у залежності від агрохімічної характеристики ґрунту, визначеної в результаті агрохімічної паспортизації земель і, або, діагностики мінерального живлення рослин?
- Чи вносяться мінеральні добрива способом, що забезпечує максимальну окупність одиниці діючої речовини приростом урожаю?
- Чи оптимізуються дози, строки і способи внесення добрив у залежності від біологічних особливостей попередника?
- Чи надається перевага внесенню добрив на ґрунти, що мають кращі водно-фізичні властивості, на яких проведено вапнування?
- Чи враховується вплив й співвідношення мінеральних добрив та речовин із захисту рослин від бур'янів, хвороб і шкідників?

Четвертий етап – здійснення екологічної аудиторської перевірки на самому об'єкті (на місцях аудиту), який розпочинається вступною (початковою) нарадою. На ній обговорюють і узгоджують ключові питання проведення аудиторської перевірки. Наступним кроком є збір та перевірка за допомогою методу інтерв'ю з працівниками підприємства, яке перевіряють, інформації щодо дотримання екологічних вимог, ведення екологічної діяльності і визначення впливу об'єкту аудиту на навколишнє середовище. Далі екологічний аудитор проводить натурне обстеження сільськогосподарського підприємства з метою збирання і об'єктивного оцінювання доказів для встановлення відповідності діяльності об'єкта аудиторської перевірки критеріям аудиту. Якщо кваліфікація аудиторської групи не дозволяє з'ясувати ті чи інші показники невідповідності або забруднення довкілля, то відповідно до укладеного раніше договору зі спеціалізованою організацією, потрібно провести лабораторні дослідження з відбором проб у законодавчо визначеному порядку. На основі отриманих у процесі екологічної перевірки матеріалів та доказів аудитор оформляє висновок щодо виявлених невідповідностей та при необхідності пропонує ряд рекомендацій щодо удосконалення та підвищення ефективної екологічної політики підприємства. Заключним моментом цього етапу є проведення під головуванням керівника аудиторської групи завершальної (заключної) наради, на якій представляють висновки екоаудиту.

П'ятий етап – підготовка, схвалення і розсилання звіту про проведений екоаудит. Звіт повинен містити повний, точний та стислий опис проведеної екологічної перевірки. Відповідальним за підготовку звіту є керівник групи. Після формування звіту схвалюється у відповідності до методики аудиту та розсилається замовникам.

Шостий етап – виконання подальших дій після проведення екологічного аудиту.

Таким чином, від глибини зацікавленості керівників та власників сільськогосподарських підприємств у проведенні незалежного екологічного контролю, повноти та відкритості аналізу всіх екологічних аспектів співробітниками підприємства, злагодженої роботи аудиторів та працівників аграрного підприємства залежить результативність й ефективність проведення екологічного аудиту.

Висновки. Використання екологічного аудиту агропідприємствами за умов сталого розвитку не лише підвищить відповідальність за своєчасне і якісне проведення природоохоронних заходів, надасть об'єктивну оцінку результатам природоохоронної діяльності, а також призведе до можливого зменшення розміру екологічного податку, зниження витрат водовідведення, викидів та відходів. Рекомендації за результатами екоаудиту можуть допомогти знизити витрати на охорону навколишнього середовища, які впливають на витрати виробництва, а відповідно й на конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Бабина Ю. В. Экологический менеджмент / Ю. В. Бабина, Э. А. Варфоломеева. – М.: ИД „Социальные отношения”, Изд-во „Перспектива”, 2002. – 207 с.
2. Кожушко Л. Ф. Екологічний менеджмент / Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук. – К.: ВЦ „Академія”, 2007. – 432 с.
3. Екологічний менеджмент: [навч. посібн.] / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлик. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 407 с.
4. Екологічний менеджмент і аудит: [навч. посібн.] / За ред. С. С. Рижкова. – 3-тє вид-ня, доповнене. – К.: „Видавничий дім „Професіонал”, 2009. – 208 с.
5. Садеков А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: Монография. – Донецк, 2002. – 310 с.
6. Гуцаленко Л. В. Сутність та проблеми становлення екологічного аудиту в Україні // Л. В. Гуцаленко, О. С. Чухась // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 18-20.
7. Мех Я. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення / Мех Я., Кулик Р. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 2. – С. 45-48.
8. Екологічний аудит: [підручник] / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.

9. Юрченко Л. І. Екологія : [навч. посіб.] / Л. І. Юрченко. – К. : Професіонал: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
10. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2012 році / І.С.Бай, Н.Я.Войтович, В.М.Грібов, С.О.Груніна, О.В.Сінгалевич та інші. – Тернопіль, 2013. – 223 с.
11. Законом України „Про екологічний аудит” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
12. Міщенко Л. В. Методологія, методи організації та проведення екологічного аудиту територій (карпатський регіон) / Л. В. Міщенко // Ученые записи Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2008. – №. 1. – Т. 21(60). – С. 158-167.
13. Чеховська М. М. Особливості проведення екологічного аудиту на залізничному транспорті України / М. М. Чеховська, С. А. Воронін // Ученые записи Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2006. – №. 2. – Т. 19(58). – С. 195-200.
14. Лебедевич С. І. Етапи впровадження екологічного аудиту на підприємствах лісопромислового комплексу України / С. І. Лебедевич, У. П. Федунік // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 224-228.
15. Верига Ю. А. Проведення внутрішнього аудиту на підприємстві: процесний аспект : [Електронний ресурс] / Ю. А. Верига, В. Ю. Захарченко, Є. А. Карпенко. – Режим доступу : http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/365/1/стаття_Верига_Карпенко.pdf

Рецензент Пархоμεць М.К.